

Citation:

A.G.H. Bachrach, Levensbericht F.A. Yates, in:
Jaarboek, 1981-1982, Amsterdam, pp. 210-213

Herdenking van

Frances Amelia Yates

(28 november 1899 – 29 september 1981)

door **A.G.H. Bachrach**

Op 29 september j.l. ontsliep Frances Amelia Yates op de bijbelse leeftijd van 81 jaar. Daarmee is niet alleen Engeland maar de gehele Republiek der Letteren één van de meest originele en één van de meest stimulerende Renaissance-kenners van deze eeuw ontvallen. Eén van de meest originele, omdat zij niet voortkwam uit deze of gene gevestigde school van geschiedbeoefenaren maar een door en door „self-made woman” was; één van de meest stimulerende, omdat haar enthousiasme en haar vitaliteit haar steeds opnieuw materie uit dat tijdvak deed aanpakken die tot dusverre als een „verloren zaak” in de vakliteratuur was afgedaan of als „tragisch gemiste kans” in de sentimentsliteratuur. Deze en dergelijke verschijnselen, die immers steeds weer bleken te stoeien op een eigen, later gedeeltelijk of totaal misbegrepen idealisme, waren vóór haar bijna stelselmatig cultuur-historisch verwaarloosd. Zij beet er zich in vast; daar is zij door bekend geworden als „the lady of the lost causes”, daar wist zij in haar zo hartverwarmend vlot geschreven boeken – en onderkoeld gebrachte Londense college’s – een belangstelling voor te kweken die zeker nog vele toekomstige generaties aan haar zal verplichten. Want dan zal het haar reputatie niet meer kunnen deren dat deze kleine, zacht sprekende vrouw (die zó als ongehuwde amateur-detective uit een roman van Agatha Christie weggelopen kon zijn) links en rechts evenveel geestdrift had weten op te wekken als weerstand.

Op haar gebied was Frances Yates trouwens een echte amateur-detective. Voor wie Engeland en de Engelsen een beetje kent, was zij het schoolvoorbeeld van die superieure liefhebber in de wetenschap, waar dat land en dat volk het gezegende monopolie van schijnen te bezitten. Zelfs de blote feiten van haar levensweg spreken in dat verband boekdelen. Haar vader was namelijk als scheepsbouwkundig ingenieur verbonden aan de Britse marine met standplaats Glasgow. Haar jeugd stond daardoor in het teken van een constant heen-en-weer reizen tussen de verschillende admiraliteitswerven waar de familie telkens weer alleen gedurende een beperkte tijd in de bijbehorende dienstwoning verbleef. Van een geregelde schooltijd kon dan ook geen sprake zijn. Onderwezen werd zij door haar moeder en haar beide meer dan tien jaar oudere zusters; getekend, qua karakter, door de onvoorstelbaar grote hoeveelheid uren die zij alleen maar lezende kon doorbrengen. Daarbij was opmerkelijk dat er in den huize Yates steeds vrijelijk heen en weer gemanoeuvreerd werd tussen alpha-, béta- of gamma-denken, aangezien de pater familias als scheepsarchitect alleen al ambtshalve gewend was de desiderata met elkaar te verzoenen van de meest uiteenlopende disciplines en derzelve gegalonneerde vertegenwoordigers, boven- en onderdeks. Daarbij is ten slotte waard gememoreerd te worden dat zij,

geregeld proefvaarten meemakend, van kindsbeen af de kracht der elementen was gaan kennen en op haar meest impressionabele leeftijd moest ervaren wat het betekent een geliefde broer in de oorlog te moeten verliezen. Maar intussen behaalde zij, met lof, haar eindexamen gymnasium.

Studeren ging Frances Yates typisch niet klassiek en even typisch niet in Oxford of Cambridge, maar Frans in Londen. Daar werd zij in 1926, wederom cum laude, Master of Arts. Tot aan de Tweede Wereldoorlog gaf zij in beperkte mate Franse les aan een meisjesschool en bracht daarnaast (bijna) al haar vrije tijd door in het Brits Museum of achter haar pragmatische schrijfmachine. Zo ontstonden in de jaren '30 haar eerste twee boeken, te weten: *John Florio. The Life of an Italian in Shakespeare's England* en een studie over *Love's Labour's Lost*. Beide zijn kenmerkend. De muzikale gastarbeiderszoon aan het hof van Elizabeth, John Florio, had Montaigne vertaald, een Italiaans-Engels woordenboek geschreven onder de nog altijd suggestieve titel van *A New World of Words*, en deel uitgemaakt van de alchemistisch en occult arbeidende „School of Night” van Sir Walter Raleigh. In Shakespeares blijspel daarentegen zou niet alleen Florio voorkomen als de schoolmeester Holofernes met z'n derivatieve grammaticaverheerlijking, maar ook Giordano Bruno als de hoveling Berowne die de traditionele wetenschapsbeoefening relativeert ten behoeve van 'n magische krachten toegedichte liefde, een conflict dat zich afspeelt in het kader van de privé-academie die de Koning van Navarre wenst te stichten. Voor de jonge Miss Yates was kennelijk, zowel van deze studie als van haar eersteling, hoofddoel het leren duiden van allusies en dat geheel buiten alle geijkte paden om – paden die toch niets anders opleverden, zoals Berowne het zo treffend stelt, dan 'base authority from others' books'.

Als ambulance-rijdster in de eerste jaren van de oorlog restte Frances Yates weinig tijd om zich diepgaander met haar beminde Shakespeare en haar niet minder vereerde Bruno bezig te houden. Voordat de vrede kwam werd haar evenwel aangeboden als „research assistant” werkzaam te zijn op het uit Duitsland naar Londen uitgeweken Warburg Institute onder leiding van Fritz Saxl. Daardoor konden in 1947 *The French Academies of the Sixteenth Century* verschijnen, in 1959 *The Valois Tapestries*, en in 1964 *Giordano Bruno and the Hermetic Tradition*.

Deze boeken horen bij elkaar, hoeveel jaren van hardnekkig onderzoek er ook telkens tussen lagen. Van Shakespeare's fictionaliteit vanzelf bij de realiteit beland, trekt zij in *The French Academies* de pogingen na welke leidende Humanisten en staatslieden geëntameerd bleken te hebben om een verloren gegane, magische poëzie en muziek te herscheppen. Met behulp daarvan moest een harmonie van geest en gevoel worden herwonnen die, als enige, een dieper gewortelde verzoening van het verscheurde Europa tot stand zou kunnen brengen dan welk alleen maar politiek, economisch of religieus gefundeerd verdragenstelsel ook. Florio en Bruno behoorden beide tot de „familia” van de Franse gezant te Londen. Met „Love's Labour's Lost” had Shakespeare de afspiegeling gegeven van 'n academie zoals een enthousiaste vorst zich die in navolging van de laatste Valois koningen kon dromen. Door-gaans was Florio slechts gezien als beroepsvertaler, Bruno als quasi-moderne martelaar voor vrije wetenschapsbeoefening, en de Valois koningen als zwakke weifelaars tussen Protestant en Katholiek. Frances Yates was de eerste die in deze geschriften op virtuose wijze een monument voor hen oprichtte rondom het thema van een „lost cause” in Frankrijk en een „lost moment” in de Lage Landen – de Lage Lan-

den waar Willem van Oranje de wandtapijten besteld had wier voorstelling het verbond moest symboliseren dat Frankrijk, Engeland en de Opstandige Gewesten via Anjou aaneen zou smeden: *per visibilia ad invisibilia*. Maar haar *Giordano Bruno* wordt haar eerste hoogtepunt.

Yates ziet Bruno niet als Humanist maar als de grote magiër die door een program van esotherisch gegroundveste, morele hervorming een wezenlijke „reconciliatio” tot stand zoekt te brengen tussen mens en wereld en tussen wereld en kosmos. In hem, met andere woorden, legitimeert zij de magiër. En ook daarmee kan zij weer aansluiten bij Shakespeare voor wie de Prospero-figuur in *The Tempest* immers typisch de superieure Renaissance magiër is. Maar anders dan voor Shakespeare is *Giordano Bruno* niet haar zwanenzang. In 1966 verschijnt *The Art of Memory*, als zij al twee jaar boven de leeftijd is waarop haar *otium* had kunnen ingaan. Of zij zichzelf een anti-dosis had willen toedienen tegen het Shakespeariaanse „old men forget”, zal nooit worden opgehelderd. In ieder geval ontvouwt zij nu in een boeiend betoog niet alleen de techniek van de oude *ars memoriae*, maar geeft zij verder aan welke hermetische transformatie deze van eeuwen vóór de boekdrukkunst stammende „kunde” in de Renaissance onderging, zulks mede in verband met het toneel en het „Theatre of Memory”. De mnemonische methoden van de Oudheid mochten dan overbodig geworden zijn, Bacon, Descartes, Comenius en Leibnitz blijken er zich nog van te hebben bediend. En de schrijfster aarzelt niet de lijn door te trekken: zonder zich ook maar één ogenblik als occultiste te willen laten beschouwen, gaat zij bijna bezwerend voort op de ingeslagen weg – *sans peur, sans regrets*.

Zo was ook haar *Theatre of the World* van 1969 weer een logisch vervolg op haar vorige onderwerpen. Thans concentreert zij haar licht op John Dee en Robert Fludd, de twee voornaamste hermetici van het Engeland omtrent de eeuwwisseling van 1600. Zij toont aan hoe reeds met hen Vitruvius niet alleen als architect maar ook als kosmoloog geïntroduceerd was. Voor Frances Yates was het Londense Globe theater de rechtstreekse neerslag hiervan, waarbij niet slechts de zeshoekige plattegrond maar ook de afmetingen zelf en de richting van de zichtlijnen hun verantwoording ontleenden aan een hermetische traditie met de mens in het midden als „aap der natuur”. Het motto op het schouwburgvaandel wordt aldus dan ook van „De ganse wereld speelt toneel” tot „De toneelspeler speelt gans de wereld”.

Het behoeft geen betoog dat een en ander niet door de gevestigde deskundigen voetstoots is aangenomen. Waar het ook hier echter weer om gaat, is het zo positief prikkelende effect dat de lectuur van haar onvermoeibaar boven water gebrachte stof op de specialist heeft, juist ook waar zij tegenspraak oproept. Dit was bij uitstek het geval met het briljante *The Rosicrucian Enlightenment* uit 1972. Daarin toetst zij de manifesten der Rozekruisers aan de centraal-Europese situatie rondom het huwelijk van Elizabeth Stuart met de keurvorst Frederik van de Palts, de latere Winterkoning. Het was tussen 1613, het jaar van hun Londense bruiloft, en 1620, het jaar van de Praagse débacle, dat hermetici in het teken van Magia, Cabala en Alchymia een laatste poging ondernamen om op het geteisterde continent een reële verzoening te bewerkstelligen. De slag op de Witte Berg brak dit streven abrupt af. Maar zonder de „verlichting” der Rozekruisers blijft de mentaliteitenbotsing in de Dertigjarige Oorlog even twee-dimensionaal als het optreden van (nogmaals) èn Bacon, Descartes en Comenius, èn van Kepler en Newton, èn van de geheime genoot-

schappen waar evenzeer de Royal Society uit voort zou komen als opeenvolgende bewegingen tegen de experimentele wetenschappen in andere landen.

Frances Yates was 80 jaar toen zij ten slotte *The Occult Philosophy in the Elizabethan Age* schreef. Daarin vatte zij nog eenmaal al haar kennis samen van de niet eerder in enige synthese in kaart gebrachte geestelijke onderstromen van een cultuur die normaliter slechts belletristisch en „tastbaar” was gezien. Ook dit werk was weer een uitvloeisel van een voorafgaande „oefening”. Zo is nl. *Astrea* te zien, dat zich bezighoudt met „the Imperial theme” en waarin zij haar visie geeft op de „verbeelding” van de Imperium-gedachte sinds Karel V en op de culminatie daarvan in de symbolen-systematiek van de Virgin Queen cultus. Dit was in 1975; in datzelfde jaar verschijnt *Shakespeare’s Last Plays*. Ook hierin gebruikt de schrijfster haar weergaloze kennis van de denkbeelden der Renaissance om de geestelijke instelling te belichten die de dichter, door de herleving van Elizabethaanse magie-ideeën, in diens laatste scheppingsperiode inspireerde.

Haar hele lange leven door heeft Frances Yates zich bezig gehouden met het onderzoeken van illusies. Maar over zichzelf en haar werk koesterde zij er geen enkele. Wat zij eventueel tot stand gebracht had was volgens haar niet meer dan een „temporary makeshift edifice”. Maar, zo liet zij daar direct op volgen, „even a temporary structure is better than no structure at all”.

Laat, maar gelukkig niet te laat, vielen haar eredoctoraten, literatuur-prijzen en onderscheidingen ten deel. In 1972 ontving zij de Order of the British Empire, in 1977 werd zij Dame Frances, in 1980 Buitenlands Lid van onze Akademie. Het daarop volgend jaar ondernam zij nog onverschrokken een reis naar Hongarije om juist daar, achter het IJzeren Gordijn, in de geografische bakermat van hermetisme en magie, haar boodschap uit te dragen van „reconciliation” uit méér dan alleen rationeel begrip. Dat zij twee maanden later nog aan het Rapenburg een ademloos gehoor heeft willen toespreken naar aanleiding van haar jongste speculaties over Dürers *Melancholia*, behoort wellicht tot de kostbaarste academische herinneringen van hen die zich aan haar voeten mochten scharen. Voor dezulken was zij een waarlijk „verlichte”; onbekend met wat de onmiddellijke toekomst brengen zou, moet de keuze van dat onderwerp immers intuïtief zijn geweest.